

הרב ישראל מאיר בריסקמן

לייקווד

יציאת שש ויציאת יובל

(א) "ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל וגו'" (ויקרא כה, נד), וכתב רש"י: "ואם לא יגאל באלה" - באלה הוא נגאל, (ר"ל עבד עברי הנמכר לגוי, נגאל בגאולת קרובים האמורה לעיל), ואינו נגאל בשש. עכ"ל.

ויסודו בגמ' קדושין (טו, ב) ואם לא יגאל באלה [רש"י: בנמכר לעובד כוכבים כתיב], רבי אומר באלה הוא נגאל [רש"י: בקרובים דכתיב לעיל מיניה או דודו וגו'] ואין נגאל בשש. ע"כ.

ונמצא שעבד עברי הנמכר לגוי, אם לא גאלוהו קרוביו אינו יוצא לחירות אלא ביובל¹, אבל לא בשש שנים (כלומר בשנה השביעית), ודלא כעבד עברי הנמכר לישראל, שיוצא בין ביובל ובין בשש.

וכן פסק הרמב"ם (הלכות עבדים פרק ב הלכה ו) וז"ל: המוכר עצמו לעכו"ם, אם לא נפדה אינו יוצא אלא ביובל, שנאמר ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו. עכ"ל.

ויש להבין טעם דין זה, דמה נשתנה עבד עברי הנמכר לגוי שאינו יוצא אלא ביובל, מעבד עברי הנמכר לישראל שיוצא בין בשש ובין ביובל.

(ב) עוד איתא בקידושין (יד, ב) המוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש, ע"כ, (והיא שיטת ת"ק בברייתא שם, וכן פסק הרמב"ם בהלכות עבדים פ"ב ה"ג), ונמצא שהמוכר עצמו, יכול להתנות לימכר אף ליותר משש.

אמנם היינו דוקא לענין יציאת שש, אבל לענין יציאת יובל, אף במוכר עצמו אינו תלוי במה שהתנו ביניהם, אלא לעולם אינו נמכר אלא עד היובל, וכמו שכתב הרמב"ם (שם) וז"ל: המוכר עצמו יש לו למכור עצמו ליתר על שש, הרי שמכר עצמו לעשר שנים או לעשרים שנה ופגע בו יובל אפילו אחר שנה, הרי זה יוצא ביובל, שנאמר עד שנת היובל יעבוד עמך. עכ"ל.²

ויש להבין טעם החילוק בין יציאת שש ליציאת יובל, מפני מה לענין יציאת יובל אף המוכר עצמו ליותר משנות היובל, לעולם יוצא ביובל, ואילו לענין יציאת שש, יכול למכור עצמו אף ליותר משש.

¹ וכהמשך הכתוב שם "ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל" וגו' (ויקרא כה, נד).
² וע' כס"מ שם מש"כ במקור הרמב"ם בזה וע' מנ"ח מצוה מב מה שהקשה עליו.

ג) והנראה בזה, שיציאת שש ויציאת יובל חלוקים הם ביסוד דינם, וכמו שיתבאר לקמן.

דהנה לענין דין יציאה ביובל נאמר (ויקרא כה, מ - מב): **"עד שנת היובל יעבוד עמך, ויצא מעמך וגו', כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד"**.

ופירש רש"י: **"כי עבדי הם" - שטרי קודם**. עכ"ל. וכע"ז פירש האבן עזרא: וטעם **"כי עבדי הם" - כי אני קניתיים מבית עבדים**. עכ"ל.

וכ"מ בהמשך הכתוב (שם, נד - נה) **"ויצא בשנת היובל וגו', כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" וגו'**.

והמבואר שיציאה ביובל היא דין בעבד ולא באדון, שמאחר שהעבד משועבד ועומד לעבדות ה' כבר משעת יציאת מצרים, שוב אינו משתעבד שעבוד מוחלט לאחרים, שהרי שטרו של הקב"ה קודם, ולכן הוא יוצא ביובל.

ולכן לענין דין יציאה ביובל, אין מקום להבחין בין נמכר לגוי לנמכר לישראל, שהרי סו"ס העבד הוא ישראלי המשועבד לעבדות ה', ומה לי אם רבו הוא גוי.

משא"כ לענין יציאה בשש, נאמר בפרשת ראה (דברים טו, יב - טו): **"כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך, וכו', הענק תעניק לו וגו', וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום" וגו'**.

והנה טעם זה ד"וזכרת כי עבד היית" וגו', אף דודאי קאי אדסליק מיניה, דהיינו הענקה, [וכמש"כ רש"י: **"וזכרת כי עבד היית" - והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים, אף אתה הענק ושנה לו, עכ"ל**], ה"ה דקאי נמי אדפתח ביה, דהיינו יציאת שש, וכמש"כ הרמב"ן בשמות (כא, ב) **וז"ל: שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון, כמו שאמר בו (דברים טו, טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום**. עכ"ל.

והמבואר שיציאה בשש היא דין באדון ולא בעבד, שמאחר שהאדון אף הוא היה עבד במצרים ופדאו ה', הריהו מצווה שיתחסד גם הוא עם עבדיו ויוציאם לחירות בשש.³

³ וכמו שמצינו שנצטוו האדון לתת מנוחה לעבדו בשבת, מהאי טעמא גופא שאף האדון היה עבד בארץ מצרים, כמו שנאמר בפרשת ואתחנן (דברים יג, יד): **"ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת"**.
ופירש האבן עזרא: **"וזכרת כי עבד היית" - והניח עבדך, (ר"ל ותניח לעבדך, כדכתיב לעיל "למען ינוח עבדך" וגו'), על כן צוה ה' אלהיך לעשות כן ביום השבת, והטעם - למנוחת העבד**. עכ"ל.

ובביאור דברי האבן עזרא כתב הרמב"ן **וז"ל: אמר כאן "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית" וגו' - לכאור כי בו יצוה במנוחת העבד כמוך, בעבור שהיית עבד והניח לך השם וגם אתה תניח לעבדך, והנה טעמו כשינוח עבדך ואמתך כמוך, תזכור כי עבד היית וגו', וטעם "על כן צוך לעשות את יום השבת" - צוה שתעשה כן ביום השבת, (ר"ל שתניח לעבדך ביום השבת), כך פירש ר"א**. עכ"ל.

(ויסוד דין זה הוא כענין הכתוב בשמות כב, כ: "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים", שפירש הראב"ע שם: כי גרים הייתם כמוהו. עכ"ל).

ולכן דין יציאה בשש אינו נוהג בנמכר לגוי, שהרי רבו הגוי לא היה עבד במצרים ולא פדאו ה'.

(ד) ונראה להוסיף ולבאר עוד בזה, שדין יציאה ביובל אינו מצוה בעלמא אלא הוא מכלל משפטי הממון, שהרי הוא מכח בעלות ה' על העבד המעכבת בעד בעלות מוחלטת של האדון, וכמש"כ רש"י הנ"ל שטרי קודם, וכמשנ"ת.

ולכן לענין דין זה אין מקום להבחין בין נמכר לישראל לנמכר לגוי, שהרי אף כשהאדון הוא גוי שאינו חייב במצוות, מ"מ ס"ס כך הוא המשפט דלאו כל כמיניה להשתעבד בעבד הקנוי כבר לקב"ה, ולכן יוצא ביובל.

וכן מבואר ברמב"ן עה"ת (ויקרא כה, מח) שכתב וז"ל: ולכך אמר כאן (פסוק נה) "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם", לומר אע"פ שאין הגר תושב והעקר חייבין במצות היובל, לא יקנו את עבדי להם לעבדים. עכ"ל.

משא"כ דין יציאה בשש אינו ממשפטי הממון אלא מצוה הוא, שציוה ה' להתחסד עם העבדים לפני משורת הדין והמשפט, דאילו מצד שורת הדין הרי קנאו ולמה ישחררנו אחר שש שנים. [ואי"ז דומה לדין יציאה ביובל, שאם יוסיף לשעבד עבדו אחר היובל, הרי"ז בגדר שעבוד מוחלט לצמיתות, המתנגד לשעבודו של העבד לה'].

וכן משמע בריש פרשת משפטים (שמות כא, ב) דכתיב: "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חינם", דמלשון "חינם" משמע שדין יציאה בשש אינו בגדר משפט שהאדון מחוייב בו משורת הדין, אלא מצוה היא שהאדון יתחסד עם עבדו לפני משורת הדין ויוציאו חנם. (משא"כ לענין יציאה ביובל שלא מצינו לשון "חינם").

ולכן דין יציאה בשש אינו נוהג אלא בנמכר לישראל שהוא חייב במצוות, ולא בנמכר לגוי. (וכע"ז כתב רבנו יוסף בכור שור בפירושו עה"ת ויקרא כה, נד לענין חיוב האדון במזונות בני עבדו, וז"ל: דאין דרך לומר שהגוי חייב במזונות בניו [של עבדו], דגוי לאו בר מייעבד מצוה הוא. עכ"ל).

(ה) וכן משמע מן הכתוב בפרשת ראה (דברים טו, יח): "לא יקשה בעינך בשלחך אותו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה".

שמזה שיש מקום שיקשה בעיני האדון לשחרר עבדו בשנה השביעית, משמע שהוא מוותר משלו בקיום מצוה זו, ולכן גם הבטיחו הכתוב להשלים חסרונו בברכת ה', וכמש"כ החזקוני

יש להטעים מה שטעם זה משמש בין למנוחת העבד ביום השביעי ובין לשחרור העבד בשנה השביעית, ע"פ המבואר ברמב"ן בשמות (כא, ב) שיסוד שני הדינים הללו אחד הוא, וז"ל: כי השנה השביעית לעבד, שבתן ממלאכת אדונו ביום השביעי. עכ"ל.

שם וז"ל: "וברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה", בכל מקום שאומר להם הקב"ה לישראל שיוותרו משלהם לשום מצוה, בו מבטיח להם שלא יהיו חסרים בכך, כי יברכם במעשה ידיהם. עכ"ל.

משא"כ לענין יציאה ביובל שלא מצינו שאמר הכתוב "לא יקשה בעיניך" וגו', וגם לא מצינו שהוצרך הכתוב לברכו, והיינו משום שיציאה ביובל היא משורת הדין, וכמשנ"ת.

(ו) ועוד סמך לזה ממה שמצינו בעבד נרצע, שיכול לוותר על היציאה בשש, אך לא על היציאה ביובל, וכמבואר בפרשת משפטים (שמות כא, ב - ו) דכתיב: "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם, וכו', ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי, והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם".

ופירש רש"י: "ועבדו לעולם" - עד היובל. וכו'. עכ"ל.

אשר לפי מה שנתבאר יוטעם היטב, שדוקא לענין דין יציאה בשש שענינו מצוה להתחסד עם העבד, הרי בידו של העבד לוותר על חסדי רבו ולא לצאת לחירות, משא"כ לענין דין יציאה ביובל שיסודו במשפט העבד המשועבד לקב"ה ששטרו קודם, הרי אין ביד העבד לוותר על בעלות הקב"ה עליו, והריהו יוצא בעל כרחו.⁴

(ז) ולפי כל מה שנתבאר לעיל, יוטעם היטב החילוק בין יציאת שש ליציאת יובל גם לענין המוכר עצמו.

⁴ וכן משמע ממה שנאמר שם (שם, יב - טו): "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך, וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם, העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום" וגו'. הרי שסמך הכתוב מצות הענקה לדין יציאת שש, וגם נתן לשניהם אותו טעם ד"וזכרת כי עבד היית" וגו', דהא האי טעמא ודאי קאי אדסליק מיניה, דהיינו הענקה, וכמש"כ רש"י שם הנ"ל, וה"ה דקאי נמי אדפתח ביה, דהיינו יציאת שש, וכמש"כ הרמב"ן בשמות (כא, ב) הנ"ל.

ומזה משמע ששני הדינים הללו יסוד ענינם אחד הוא, וא"כ נמצא שגם דין יציאת שש הוא מצוה שיוותר האדון משלו לפני משורת הדין, כשם שמצות הענקה הרי ודאי אינה בגדר משפט משורת הדין, אלא כל עיקר ענינה הוא מצוה לוותר משלו לפני משורת הדין, וכמש"כ החינוך (מצוה תפב) וז"ל: מצות הענק עבד עברי, לתת ממה שיש לנו לעבד עברי בזמן שיצא מתחת ידנו לחרות, ולא נשלחנו בידים ריקניות, וכו', משרשי המצוה, למען נקנה בנפשנו מדות מעולות יקרות וחמודות, ועם הנפש היקרה והמעולה נזכה לטוב, והאל הטוב חפץ להיטיב לעמו, והודנו והדרנו הוא שנרחם על מי שעבד אותנו וניתן לו משלנו בתורת חסד מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכרו, ודבר מושכל הוא, אין צורך להאריך בו. עכ"ל.

משא"כ יציאת יובל, לא הזכיר אצלה הכתוב מצות הענקה,⁴ הואיל ולא שייכי אהדדי, דשאני יציאת יובל שהיא ממשפטי הממון המתחייבים משורת הדין, וכמשנ"ת.

(ואמנם לדינא נוהגת מצות הענקה אף ביציאת יובל, כדאיתא בגמ' קידושין (טז, ב) דת"ר יכול לא יהו מעניקים אלא ליוצא בשש, מנין לרבות יוצא ביובל ובמיתת האדון ואמה העבריה בסימנין, ת"ל תשלחנו וכי תשלחנו. [רש"י]: תרי זימני תשלחנו, ולרבות שאר שילוחין להענק]. אך מ"מ לא נסמכו זל"ז, שהרי בפשוטו של מקרא לא נזכרה מצות הענקה אלא לענין יציאת שש, דמשו"ה הוא דהו"א דאינה נוהגת אלא בה, וכמש"כ רש"י שם: יכול לא יהו מעניקים אלא ליוצא בשש, דהענק בדידיה כתיב, עכ"ל, וא"כ סו"ס לא מצינו שסמך הכתוב הענקה אלא אצל יציאת שש, והיינו משום שיסוד ענינם אחד הוא, וכמשנ"ת).

דהנה רש"י שם (יד, ב) על מה שאמרו שם המוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, פירש וז"ל: ויתר על שש - אם התנה לימכר לעשר שנים, עכ"ל, וכתב הריטב"א וז"ל: דתניא המוכר עצמו נמכר לשש ויותר על שש - עיקר הפירוש בזה, שנמכר בפירוש בין לשש בין ליותר על שש כפי מה שיתנו ביניהם, וכו', דהא לא אשכחן ליה דרשא דקרא שיהא סתמא לשש, דקרא ונמכר לך כתיב, ולא יהיב ביה שיעורא כלל, אלא ודאי הכי פירושא כדפרישנא שנמכר ברצונו בין לשש או פחות או יותר עד היובל, ושלא כדברי רש"י ז"ל שפירש שסתמו לשש ובתוספות ראיתי כפירושינו. עכ"ל.

הרי שלדעת רש"י עיקר דין יציאת שש נוהג גם במוכר עצמו⁵, שעל כן אם מכר עצמו בסתמא, יוצא בשש⁶. וכן הוא פשוט לשון הרמב"ם הנ"ל. (ודלא כהריטב"א שסבר שכל עיקר דין יציאת שש אינו נוהג במוכר עצמו כלל, אלא הכל תלוי במה שהתנו בשעת המכירה, ואם מכר עצמו סתם אינו יוצא עד היובל).

ונמצא שלפי רש"י כל עיקר ההבדל בין יציאת שש ליציאת יובל לענין מוכר עצמו, הוא רק בזה שביציאת שש מועיל תנאי למנוע את היציאה, וביציאת יובל אין מועיל תנאי.

ולפ"ז י"ל, דהיינו טעמא דדוקא יציאת יובל אין מועיל תנאי לבטלה אף במוכר עצמו, הואיל ויסודה במשפט העבד המשועבד לקב"ה, ומשו"ה לאו כל כמיניה לוותר על בעלות הקב"ה עליו, והריהו יוצא בעל כרחו, וכמשנ"ת.

משא"כ יציאת שש שהיא מצוה על האדון להתחסד עם עבדו, ולפיכך כל שמכר עצמו ליותר משש, הרי בזה אמרה תורה שבכוחו לבטל יציאת שש, הואיל והתנה בשעת המכירה לוותר על חסדי רבו.⁷

⁵ וע' שיטה לא נודע למי (שם) שפירש המקור לזה דעיקר דין יציאת שש נוהג אף במוכר עצמו, ובזה יישב קושית הריטב"א על רש"י הנ"ל, (אמנם הוא נקט בדעת רש"י דלא כהריטב"א בדעתו, אך הוא עצמו סבר כדעת רש"י אליבא דהריטב"א, עי"ש), וע"ע בחידושי מהרי"ט (שם, ולקמן טו, ב) ובמל"מ הלכות עבדים פ"ב ה"ג ובספר המקנה מה שכתבו בזה.

⁶ וכנראה שהריטב"א דייק כן בדעת רש"י ממה שנקט רש"י תנאי רק לענין יתר על שש, ומשמע שרק לענין יתר על שש צריך תנאי, אבל לענין שש אף בסתמא הוא כן, ע' מל"מ הלכות עבדים פ"ב ה"ג. ומרן הגרמ"פ ז"ל בדברות משה הוסיף לדייק כן מרש"י לקמן שם טו, א וז"ל: אם במוכר עצמו - וללמד שאם פגעו יובל בתוך שש יובל מוציא. עכ"ל.

⁷ והיינו דוקא במוכר עצמו ולא במכרוהו ב"ד, כי רק העבד עצמו כל כמיניה להתנות ולמחול על יציאתו, משא"כ ב"ד אין בכוחם להתנות למחול על היציאה שזיכתה לו תורה.

וכע"ז מצינו שגם מצות הענקה אינה נוהגת אלא במכרוהו ב"ד ולא במוכר עצמו, (לת"ק הנ"ל שם), וכמו שפסק הרמב"ם (שם פ"ג הי"ב) וז"ל: מה בין מוכר עצמו למכרוהו ב"ד וכו', מוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש, מוכר עצמו אין מעניקין לו, מכרוהו ב"ד מעניקין לו, עכ"ל, וי"ל דהיינו נמי מהאי טעמא, וכמו שנתבאר לעיל שגם מצות הענקה ענינה כענין דין יציאה בשש, שהיא מצוה על רבו להתחסד עימו, ואשר על כן מאחר שמכר עצמו מרצונו, איהו הוא דאפסיד אנפשיה, ואין רבו צריך להתחסד עימו כשיצא לחירות.

שער שני

מאמרים על ספר במדבר

